

Μένη Δ. Κανατσούλη

«Πρόσωπα γυναικών σε παιδικά λογοτεχνήματα»

Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1997

Η Μένη Κανατσούλη, επίκουρος καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Επαίδευσης στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, μελετά την εικόνα του γυναικείου φύλου σε λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά και εφήβους στην περίοδο 1970 - 1995. «Η μελέτη έχει σκοπό, με τη μέθοδο της διερεύνησης του περιεχομένου εξωσχολικών παιδικών αναγνωσμάτων, να δείξει έναν από τους πολλούς παράγοντες που μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση προκαθορισμένων θετικών ή αρνητικών τάσεων και στάσεων απέναντι στο γυναικείο φύλο. Στα παιδιά περνούν στην εποχή μας ιδεολογικά μηνύματα οποιασδήποτε κατεύθυνσης επίμονα, σταθερά και ανεξίτηλα με μέσα που κυριαρχούν εκτος σχολείου. Το εξωσχολικό λογοτεχνικό βιβλίο βρίσκεται ακριβώς στο μεταξύ, χωρίς να αδιαφορεί για τις υιοθεσίες που ποικιλόμορφα εμπεριέχονται στη σχολική διαδικασία. Κινείται με περισσότερη ελευθερία και αποδεικνύεται ριζοσπαστικότερο στην απεικόνιση ακόμη και πρόσφατων ιδεολογικών και κοινωνικών ανακατατάξεων» (σελ.17).

Οι συγγραφείς παιδικών βιβλίων σ' όλο τον κόσμο είναι στην πλειοψηφία τους γυναίκες (Κεφ.3. Παιδική Λογοτεχνία & γυναικεία γραφή). Και στην Ελλάδα είναι στατιστικά βεβαιωμένο ότι στη δεκαετία 1970 - 1980 το 70% των Ελλήνων συγγραφέων παιδικών βιβλίων ήταν γυναίκες. «Αυτή η πρωτιά των γυναικών, εντυπωσιακή εκ πρώτης όψεως, δικαιολογείται σίγουρα από την παραδοσιακή ιδιαιτερότητα της γυναικείας προσωπικότητας που βρίσκεται κοντά στο παιδί, κυρίως όμως σχετίζεται με την διάχυτη αν και λανθασμένη, κοινή γνώμη και γνώμη μερίδας της επιστημονικής κοινότητας, ότι η παιδική λογοτεχνία είναι η «λιγότερο» λογοτεχνία και κατά συνέπεια ευκολότερος τρόπος γραφής. Συνεπώς κατάλληλος για γυναίκες (σελ:34).»

Τί είναι γυναικεία γραφή; Γράφουν αλλιώς οι γυναίκες; Κάποτε λέει η Βιρτζίνια Γουλφ στο περίφημο «Ένα δικό σου δωμάτιο», μιμούνται και τον σκληρό τρόπο γραφής των ανδρών. Εκείνη εξάλλου πιστεύει πως δεν υπάρχει ανδρική ή γυναικεία γραφή, Και είναι ολέθριο για κάποιον που γράφει, λει στο ίδιο «δικό σου δωμάτιο» να σκέφτεται το φύλο του. Ωραία και πολύτιμη γραφή για τα παιδιά, θά'ταν μια γραφή ανοιχτή σε

χαρακτήρες και ήρωες με πλευρές ανθρώπινες, ανδρικές και γυναικείες «οι οποίες εύκολα μπορεί να εγείρουν αμφιβολίες για την αυθεντικότητα του ανδρισμού ή της θηλυκότητας τους». Η Μ. Κανατσούλη είναι της άποψης πως οι άνδρες ελέγχουν το λόγο και, συνεπώς, το νόημα, ενώ οι γυναίκες έχουν συστηματικά αποκλειστεί από την κατασκευή νοημάτων, εφόσον δεν έχουν τα μέσα για να τα κωδικοποιήσουν γλωσσικά. Ο λόγος, λέει, είναι ξένος, ανδρικός και μετατρέπει τις ανδρικές εμπειρίες σε πανανθρώπινες.

Η «γυναικεία η γραφή» είναι, συμπερασματικά, η αναζήτηση, τα αλληπάλληλα ερωτηματικά, ίσως η διαρκής σύγχυση της γλωσσικής ταυτότητας και, σε τελευταία ανάλυση, μια ανοργάνωτη συνήθεια, όχι συνειδητή, προσπάθεια θεμελιώσεως ενός λόγου που δυνητικά αποκάλυπτει τις γυναικείες εμπειρίες. Μέσ' απ' αυτό το πρίσμα θα γίνει προσπάθεια να διασταυρωθεί η παιδική λογοτεχνία με τη γυναικεία γραφή και να εξεταστεί αν αυτός ο κατακτημένος από γυναίκες χώρος διανοίγει δυνατότητες σ' ένα λόγο πιο γυναικείο, με όλη την ποικιλία των σημασιών που μπορεί να περιλαμβάνει ο όρος (σελ. 37).

Ερωτήματα, βέβαια, μπορεί να

γεννηθούν για τα μηνύματα και την ποικιλία τους, αφού απευθύνονται σε νέα παιδιά, αγόρια και κορίτσια. Ποια μηνύματα, ποιες γυναικείες εμπειρίες θα φέρουν οι γυναίκες που γράφουν για παιδιά; Μήπως εκείνες που ανέλυσε για ένα χρόνο σε 15 συλλογές βιβλίων για παιδιά και 144 αναγνωστικά του δημοτικού μια ομάδα από φεμινίστριες του Πανεπιστημίου του Πρίνστον; Τ' αγόρια πρωταγωνιστούσαν σε 881 διηγήματα και τα κορίτσια σε 344. Τα αγόρια έτρεχαν, έχτιζαν, εξερευνούσαν, και τα κορίτσια παίζανε χαμογελώντας με τις κούκλες και τα γατάκια ή φτιάχνανε τούρτες¹.

Στο κεφάλαιο «Φεμινιστική κριτική ή για μια λογοτεχνική θεωρία του γυναικείου φύλου» τονίζεται ότι η φεμινιστική κριτική κλόνησε το αυτονόητο, ότι δηλαδή ο αναγνώστης, ο συγγραφέας και ο κριτικός της δυτικής λογοτεχνίας είναι γένους αρσενικού κι έδειξε ότι οι γυναίκες κριτικοί και αναγνώστριες έχουν διαφορετικές αντιλήψεις και προσδοκίες για τη λογοτεχνική εμπειρία και ακόμη ότι έχουν ενδιαφέρουσες ιστορίες να πουν σχετικά με τη δική τους κουλτούρα.

Από τις θέσεις και αναλύσεις της φεμινιστικής κριτικής για το παιδικό βιβλίο να αναφέρουμε συμπεράσμα-

τα έρευνας, σχετικά με τους τρόπους απεικόνισης του γυναικείου φύλου στα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία για παιδιά 3 - 4 ετών. Η έρευνα της Adela Turin αποδεικνύει - με πάμπολλα παραδείγματα από εικόνες παιδικών βιβλίων - ότι οι τρόποι απεικόνισης των γυναικών δεν είναι καθόλου αθώοι στη διαιώνιση προκαταλήψεων. (ποδιές, καλλάθια για τις γυναίκες, χαρτοφύλακες, εφημερίδες για τους άνδρες). Ακόμη, οι γυναίκες κάθονται στο παράθυρο, σύμβολο της έγκλειστης ζωής και του αποκλεισμού από την κοινωνική ζωή.

Βιβλία που γράφτηκαν σε παλιότερες εποχές δεν μπορούν βέβαια να κατηγορηθούν για σεξισμό (κεφ. 5 Σεξισμός και παιδική λογοτεχνία) αφού πρέπει να αξιολογηθούν σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής που γράφτηκαν. Στην προκειμένη περίπτωση, σύμφωνα με τους κανόνες που διέπουν την κοινωνική συμπεριφορά και εκτίμηση για το ένα ή το άλλο φύλο. Δεν μπορούμε εξάλλου να ξέρουμε το είδος της ανάγνωσης που θα κάνουν τα παιδιά σε ιστορίες άλλων εποχών, για το τι θα πάρουν σα μήνυμα, θα δεχτούν την ιστορία σα μήνυμα ή θά'ναι κάτι σαν ονειροπόληση στα βάθη του χρόνου. Ιστορίες σαν παραμύθια στον κόσμο των παραμυθιών.

Τί διαβάζουν τ' αγόρια και τί τα κορίτσια (σελ. 48).

Ποια τα σεξιστικά πρότυπα των κόμικς.

Συμπεράσματα Ευρωπαίων και Αμερικανών ερευνητών και μελετητών της παιδικής λογοτεχνίας για μια λογοτεχνία απαλλαγμένη από σεξιστικά στοιχεία (σελ. 52).

Η μελέτη για τα πρόσωπα των γυναικών στα παιδικά λογοτεχνήματα αφορά 28 μυθιστορήματα που ανήκουν στα λεγόμενα ηθογραφικά και κοινωνικά (σελ. 56).

Δεν έχω διαβάσει τα 28 αυτά μυθιστορήματα, έχω όμως διαβάσει μερικά απ' αυτά. Τα βιβλία για παιδιά ενδιαφέρουν και τους μεγάλους, κι όχι μόνον όταν πρόκειται να τα χαρίσουν σε παιδιά, αγόρια ή κορίτσια. Θά'τανε ενδιαφέρον να ερωτηθούν τα παιδιά της ηλικίας που αφορούν τα μυθιστορήματα. Στα παιδιά γύρω μου «τους διαβάζουν». Εκείνα

των 3 - 4 ή 5 χρονών ακούνε γοητευμένα λογίων-λογίων ιστορίες, παραμύθια από πολλά μα πολλά ελληνικά και ξένα βιβλία, γιατί υπάρχουν παιδιά που οι γονείς τους διαλέγουν αυστηρά το χρόνο και το είδος της τηλεόρασης. Για τὰ πιο μεγάλα παιδιά, αγόρια και κορίτσια υπάρχουν πάντα τα μεγάλα βιβλία της παιδικής λογοτεχνίας, αυτά που ζήσανε και αγαπήσανε οι γονείς μας, εμείς και τα παιδιά μας. Πολλά τα σεξιστικά σύμβολα σ' αυτά τα βιβλία, «Μικρή πριγκίπισσα», «Μικρές κυρίες».

Όλα τα κορίτσια των παραμυθιών, οι ίδιες σταχτοπούτες, οι ίδιες χιονάτες, οι ίδιες κοκκινোসκουφίτσες, οι ίδιες ωραίες κοιμισμένες του μαγεμένου δάσους και βέβαια πάντα οι ίδιοι ωραίοι πρίγκιπες στις τηλεοράσεις και στο σινεμά, οι Ποκαχόντες και οι Αναστασίες με τους ίδιους πρίγκιπες λύνουνε τα προβλήματά τους και τακτοποιούνε τη ζωή τους.

Γι' αυτό και νομίζω σωστά γεννιέται το ερώτημα (σελ.44) αν οι γυναίκες συγγραφείς καταφέρνουν απευθυνόμενες στο γυναικείο κοινό, παρά τις πρόσθετες δυσκολίες που ισχύουν, να αρθρώσουν λόγο γυναικείο. Αν κατάφεραν να δημιουργήσουν μια γυναικεία παιδική λογοτεχνία, με ύφος ανθρώπινο πέρα από τις δικές τους αμφιταλαντεύσεις, «τελικά το γυναικείο ύφος κατάφερε να γίνει ανθρώπινο, ή άραγε ακόμη είναι πολύ νωρίς να προσδοκούμε μια τέτοια εξέλιξη από λογοτεχνική «συναλλαγή, ανάμεσα σε έναν «ανώριμο» πομπό κι έναν «ανώριμο» αποδέκτη.

Διαλέχτηκαν τρία ηθογραφικά μυθιστορήματα: «Το αυγουσιτιάτικο φεγγάρι» της Βούλας Μάστορη (ΑΣΕ Θεσσαλονίκη), «Τα στενά παπούτσια» της Ζ. Σαρή (Κέδρος 1979) και το «Παραράδιασμα της ίδιας (Πατάκης 1990).

Και τα τρία βιβλία, γραμμένα στην τελευταία δεκαπενταετία, «παραπέμπουν σ' ένα αναχρονιστικό φόντο ηθών και κοινωνικών αξιών, που χαρακτηρίζονται από το συντηρητισμό, την επιφύλαξη για τις αλλαγές, προπάντων την επιβραδυντική πορεία της ελληνικής επαρχίας, σε σχέση με τις κοινωνικές εξελίξεις στις ελληνικές μεγαλουπόλεις. Έχοντας εστιάσει και τα τρία τη δράση

τους στη ζωή της ελληνικής υπαίθρου, αναδεικνύουν ταυτόχρονα την αγροτική - προβιομηχανική οικονομία, την παραδοσιακή νοοτροπία, τη σθεναρή επιβίωση προλήψεων και προκαταλήψεων (σελ.61).

Οι μεγάλες γυναίκες σ' αυτά τα βιβλία είναι φορείς των κληρονομημένων προκαταλήψεων και δεισιδαιμονιών. Όσο μεγαλύτερες τόσο αναπαράγουν. Μια γιατρίνα μπορεί συμβολικά να δώσει ένα άλλο πρότυπο γυναίκας. Όμως κι εκείνη «δεν έχει παιδιά βέβαια, αλλά λογαριάζει για δικά της όλα τα κουτσούβελα της γειτονιάς». Η προτεραιότητα στη ζωή των γυναικών αυτών των ηθογραφικών βιβλίων είναι βέβαια ο μητρικός ρόλος. Κορίτσια με κούκλες, παραδοσιακά. Κι ένα μόνο κορίτσι διαφορετικό στο «Αυγουσιτιάτικο φεγγάρι». Μητέρες παραδοσιακές των χωριών, μητέρες προοδευτικές κάποτε, όπως η κυρία Έμμα της Ζ. Σαρή που «με επιδεξιότητα έστησε ένα μυθιστόρημα, σεβάστηκε την αλήθεια μιας άλλης εποχής. Ο πραγματικός ιδεολογικός προσανατολισμός της για το γυναικείο φύλο διαφάνηκε, αφουγκράστηκε όμως προσεκτικά αυτό που ίσχυε στην πραγματικότητα της ελληνικής επαρχίας περίπου μισόν αιώνα πριν».

Στη μελέτη και ανάλυση των κοινωνικών μυθιστορημάτων που ακολουθεί (Γυναικεία πρότυπα και γυναικείοι χαρακτήρες στο σύγχρονο κοινωνικό μυθιστόρημα Κεφ.8) σημειώνεται πως εάν στην παραδοσιακή κοινωνία η γυναίκα αποδεχόταν ως φυσικό προορισμό της την προσφορά, χωρίς μάλιστα καταπίεση, η σύγχρονη ενήλικη Ελληνίδα έχει εμπλακεί και μπερδευτεί στο παιχνίδι της κατάκτησης της ατομικής της ευτυχίας. Μολονότι αμφισβητεί και αναθεωρεί τα πάντα γύρω από τις σωστές επιλογές του γυναικείου φύλου, διατηρεί μέσα της ακόμη ζωντανά τα δεδομένα πιο παραδοσιακών αντιλήψεων και στάσεων ζωής. Χωρίς να λείπουν περιπτώσεις γυναικών που η όλη ζωή τους αποδεικνύει την αποφυγή ευθυνών και δεσμεύσεων που θα τις έσυραν στο άρμα ενός λίγο έως πολύ παραδοσιακού γυναικείου ρόλου, η πλειονότητα του γυναικείου πληθυσμού παραπαίει ανάμεσα σε αντιφατικές

αντιλήψεις και αλληλοσυγκρουόμενες συμπεριφορές. Με αναφομοιώτες τις προοδευτικές ιδέες ή τις όποιες καινοτόμες ενέργειες περί αναδιοργάνωσης και ανασύνταξης των ρόλων των φύλων αντιδρά η σύγχρονη γυναίκα με τρόπο παραδοσιακό, αν και αγχώδη, στις βασικές «αντιφάσεις» σταθμούς της ζωής της. Με ακαταστάλακτες τις προσωπικές της απόψεις περί συντροφικότητας και μητρότητας, περί επαγγελματικής αποκατάστασης και νοικοκυριού, περί κοινωνικής και ουσιαστικά πολιτικής συμμετοχής και προσφοράς, εξωτερικεύει τα τρία διαφορετικά πρόσωπα της Εύας: την παραδοσιακή γυναίκα, την προχωρημένη φεμινίστρια και την συγκαταβατική σύγχρονη Ελληνίδα (σελ. 81).

Τα πλασματικά γυναικεία πρόσωπα της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας τα βρίσκουμε στους τομείς της γυναικείας απασχόλησης οικιακής ή εξω-οικιακής, στις δραστηριότητες των γυναικών και στη διάθεση του χρόνου τους. Πώς δηλαδή συνδυάζουν την οικογένεια, τη μητρότητα και την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Καταγράφονται τα γυναικεία επαγγέλματα που αναφέρονται στη γυναικεία απασχόληση. Γυναίκες απασχολούνται σε «κατώτερα επαγγέλματα», ξενοδολεύουν, είναι εργάτριες για να επιβιώσουν ή, αν έχουν κάποια πρόσόντα αποκτούν επαγγελματική δραστηριότητα, για ν' αντιμετωπίσουν το διαζύγιο. Τα επαγγέλματα των γυναικών; Μια δασκάλα, μια καθηγήτρια, μια ηθοποιός, υπαινισσόμενη επαγγελματική αστάθεια όμως, μια εργαζόμενη σε γραφείο. «Βέβαια τα πράγματα έχουν αλλάξει πολύ. Το επαγγελματικό παρόν των Ελληνίδων έχει βελτιωθεί σημαντικά, εφόσον έχουν κατακτήσει ίσες αμοιβές και ίσα δικαιώματα με τον άνδρα καθώς έχουν εισχωρήσει ήδη σε πολλούς απαγορευμένους χώρους». Όχι πως πολλές προκαταλήψεις δεν εξακολουθούν να υπάρχουν. Δυσκολία υπάρχει βέβαια κι απ' τη μεριά των ανδρών που ανησυχούν για τον αντρισμό τους και δεν επιλέγουν επαγγέλματα που θα τον έθεται υπό αμφισβήτηση.

Στα παιδικά μυθιστορήματα που εξετάζονται «τα περιθώρια επιλογής των επαγγελματιών έχουν διευρυνθεί,

ενώ εκ παραλλήλου άρχισε να υποστηρίζεται ο μη διαχωρισμός τους κατά φύλο» (σελ. 85). Εξετάζεται επίσης κάτι που έχει μεγάλη σπουδαιότητα: ο συνδυασμός οικιακής εργασίας και επαγγελματικής απασχόλησης. «Είναι αυτονόητο ότι η βιοποριστική εργασία έχει μεγαλύτερη σημασία, από την οικιακή, η οποία δε λογαριάζεται και σαν εργασία, και γι' αυτό δεν αμειβεται». Γίνεται δε αναφορά στον Ένγκελς, κατά τον οποίο: «Η ισοτιμία της γυναίκας με τον άνδρα είναι και παραμένει αδύνατη εφόσον η γυναίκα είναι αποκλεισμένη από την κοινωνική παραγωγική εργασία και περιορίζεται μόνο στη σπιτική ιδιωτική δουλειά».

Οι μητέρες των κοινωνικών μυθιστορημάτων περιβάλλονται, τις πιο πολλές φορές, από «φωτοστέφανο υπομονής και αυτονόητης εσωτερικής πληρότητας». Η αντίληψη των συγγραφέων των μυθιστορημάτων που αναλύονται είναι συχνά η κλασική, της θυσίας και της αφοσίωσης. Υπάρχουν βέβαια και κάποια ζευγάρια γονέων που λειτουργούν σε οικογένειες με ισότιμες σχέσεις, με εκτίμηση και αλληλοκατανόηση. Όσο όμως κι αν η σύνθεση της γυναικείας προσωπικότητας παραμένει ελλιπής και ανεπαρκής, τελικά η γυναίκα των παιδικών μυθιστορημάτων έχει αρχίσει να εμπλουτίζεται με ρόλους ή συμπεριφορές άλλες από τις στενές καθορισμένες για το φύλο της (σελ.97).

Από τα μυθιστορήματα για παιδιά επιλέγεται η «Νινέτ» της Ζ. Σαρή (Πατάκης 1993), επειδή κρίθηκε σαν μια αφήγηση εξέλιξης και ανάπτυξης. Ο κύκλος ζωής της ηρωίδας ξεκινά με τη γέννηση και συνεχίζεται με το γάμο της. Η εξέλιξη όμως της γυναικείας προσωπικότητάς της συνδέεται με καταστάσεις και αλλαγές στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα, ο λόγος της ηρωίδας είναι λόγος ανθρώπινος κι η γλώσσα της μια κοινωνική γλώσσα όχι μια κοινωνική διάλεκτος. Η Ζ. Σαρή κατάφερε να δημιουργήσει με τη Νινέτ ένα γυναικείο παιδικό μυθιστόρημα (σελ.135).

Το Δεύτερο μέρος του βιβλίου, Γυναικείες μορφές των λαϊκών παραμυθιών, περιλαμβάνει δυο κεφάλαια.

1. Η φεμινιστική κριτική των λαϊκών παραμυθιών και

2. Γυναίκες θνητές και γυναίκες υπερφυσικές των ελληνικών λαϊκών παραμυθιών.

Οι γυναικείες προσωπικότητες των παραμυθιών δεν είναι καλές ή κακές. Όμορφες, άσκημες, έξυπνες, κουτές. Δεν ακολουθούν στερεότυπους τρόπους συμπεριφοράς ούτε περιορίζονται σε συγκεκριμένες ιδιότητες, χαρακτήρες. Μπορεί κάθε μεμονωμένο παραμύθι να υπερτονίζει μια όψη, όμως το γυναικείο φύλο απεικονίζεται στο σύνολό του με σαφήνεια και πληρότητα. Αυτός είναι κι ο δρόμος του παραμυθιού. Η ιστορία του είναι τόσο παλιά όσο το ανθρώπινο γένος. Σε κάθε παραμύθι διακρίνει ο μελετητής στρώματα όπου το ένα περικλείει το άλλο, ενώ άλλοτε το ένα διατρύπεί το άλλο και διεισδύει μέσα του, Τελετουργίες, μυθολογίες, πρώτες θρησκείες, εικόνες κοσμογονίας, έτσι δούλεψε το παραμύθι την ανθρώπινη ψυχή. Αυτή η αναδρομή στους αιώνες, αυτό το χωνευτήρι των ποικίλων αντιλήψεων, που ισχύει επίσης και για το γυναικείο φύλο μπορεί να γίνει αντιληπτό από τον σημερινό αναγνώστη. Μοιάζει στα μάτια του σαν ένα συνοθύλευμα ετερόκλητων απεικονίσεων και αντιλήψεων. Χρειάζεται ανάγνωση των παραμυθιών μέσα από το φως των επιστημονικών προσεγγίσεων. Έτσι θα γίνει κατανοητό πως η αλληλοαναίρεση των στοιχείων του παραμυθιού είναι φαινομενική και η ισότιμη παραδοχή όλων τους δίνει αφ' ενός την πολυσυνθετότητα της γυναικείας φύσης και αφετέρου τη σφαιρικότητα και τη διορατικότητα της παραμυθιακής αφήγησης. (σελ.169-170).

Για τα δύο φύλα και τη σεξιστική ή όχι προβολή τους στα παραμύθια, στα μεγάλα και γνωστά των αδελφών Γκρίμ και του Charles Perrault, ενδιαφέρουσες κριτικές από ψυχιατρική οπτική (Maria Louise von Franz, σελ. 159). Οι δυσάρεστοι γυναικείοι χαρακτήρες αντανακλούν γυναικείες νευρώσεις, δεν αντιδρούν στην πραγματική ζωή όπως και στα παραμύθια. Άλλη πιο μαχητική φεμινίστρια κριτικός βρίσκει στα παραμύθια των Γκρίμ τις γυναίκες σιωπηλές, παθητικές και υποταγμένες. Η ανάλυση της σιωπής των γυναικών είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα (Ruth Bottighei σελ. 155 mer).

Ενδιαφέρουσες αναλύσεις εθνολόγων, μελέτες για τις παραλλαγές της Σταχτοπούτας. Ανθρωπολογική ανάλυση της Κοκκίνοσκουφίτσας. Η ιστορία της κι η σχέση της με τη γιαγιά της, ο καταβροχθισμός της γιαγιάς από το λύκο, αυτό σημαίνει πως ο λύκος είναι ο κακός άνδρας της πατριαρχίας. Βρίσκεται όμως ο κυνηγός που σώζει την κοκκίνοσκουφίτσα και τη γιαγιά της. Τελικά μετά από τόσες παραλλαγές, τέτοια μακρινή διαδρομή στο χρόνο, η Κοκκίνοσκουφίτσα απόμεινε ένα παραινετικό παραμύθι για ανυπάκουα παιδιά. Θυμούνται πως όταν πριν χρόνια ο Σύνδεσμος είχε μια δική του εκπομπή κάθε Δευτέρα σ' ένα κρατικό σταθμό σχολιάσαμε το βιβλίο της Μπελοττι¹ και διαβάσαμε μια σελίδα για την Κοκκίνοσκουφίτσα και τη Χιονάτη, το τηλέφωνο χτύπησε πολλές φορές:

«Η Κοκκίνοσκουφίτσα είναι η ιστορία ενός μικρού κοριτσιού στα όρια της διανοητικής ανεπάρκειας που τη στέλνει η ανεύθυνη μαμά της να διασχίσει το κατασκότεινο βαθύ δάσος που μαστίζεται από λύκους, για να πάει στην άρρωστη γιαγιά της ένα πανέρι γεμάτο κουλούρια. Με παρόμοιες προϋποθέσεις το τέλος της δεν προκαλεί καμία έκπληξη.

Η Χιονάτη είναι κι αυτή μια άλλη «χαζή χηνούλα», που δέχεται το πρώτο μήλο που της προσφέρουν, παρόλο που την έχουν συμβουλέψει να μην εμπιστευτεί κανέναν. Όταν οι 7 νάνοι δέχονται να τη φιλοξενήσουν, οι ρόλοι επανέρχονται: Οι νάνοι θα πηγαίνουν στη δουλειά τους κι εκείνη θα κρατάει σε τάξη το σπίτι, θα μαντάρει, θα σκουπίζει, θα μαγειρεύει και θα περιμένει να επιστρέψουν. Η μοναδική ιδιότητα που της αναγνωρίζουν είναι η ομορφιά. Καταφέρνει πάντα να μπερδεύεται σε δύσκολες καταστάσεις, σώζεται πάντα με την επέμβαση ενός άνδρα, του Γαλάζιου Πρίγκιπα που βέβαια θα την παντρευτεί».

Αυτά είναι τα παραμύθια των μικρών κοριτσιών και των μικρών αγοριών, που δε μελετούν την ανθρωπολογική ή την ψυχολογική τους άποψη. Έχουν βέβαια χιλιάδες νοήματα, όμως μένουν αυτά τα απλά και τα καθημερινά για τα παιδιά. «Εγώ μου 'λεγε μια νεαρή μαμά μιας μικρής Ελένης της λέω παραμύθια αλλά συχνά, όταν χρειαστεί, της τα κάνω αστεία αυτά που λένε». Έτσι κάνουνε

οι σωστές νέες γυναίκες του καιρού μας, για να μην αποκοιμούνται τα κορίτσια τους στα μαγεμένα δάση και να μην αναλάβουν το νοικοκυριό νάνων ή γιγάντων και, κυρίως, για να μη βλέπουνε τον κόσμο απ' τα παράθυρα.

Κι οι παλιές λέγανε με τον τρόπο που έπρεπε τα παραμύθια. Κάποια απ' αυτά τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια που για τόσες γυναίκες μιλούνε, γυναίκες και άντρες, θυμούνται να μου τα διηγείται η Κρητικιά γιαγιά μου. Βασίλισσες, βασανισμένες βέβαια, μάγισσες αλλά και νοικοκυρές. Αγανακτούσε η γιαγιά μου, επειδή κάποιες της έφερνε, λει, ο άντρας της πολλά μα πάρα πολλά μικρά ψάρια και της ζητούσε να τα μαγειρέψει το καθένα με διαφορετικό τρόπο.

Άκουγα συχνά και για το Σιμιγδαλένιο από τη γιαγιά μου. Κατασκευάστηκε από ζάχαρη. Δείχνει, για μερικούς που αναλύουν τον κυρ Σιμιγδαλένιο και το παραμύθι του, πως η βασιλοπούλα που τον έφτιαξε (σελ. 187) δεν τον αγαπούσε αλλά αγαπούσε τον εαυτό της. Φτιάχνει για τους ψυχολόγους μια εικόνα του εαυτού της. Δεν ερωτεύεται τον άλλο άνθρωπο, αλλά τον εαυτό της. Η γιαγιά μου έλεγε άλλα. Πως τον έφτιαξε μια κοπέλα κι ύστερα της τον πήρε μια άλλη το Σιμιγδαλένιο. Κι έπρεπε να βγάλουμε τα συμπεράσματά μας σαν κορίτσια. Την άποψη της γιαγιάς μου τη διασταύρωσα και με άλλη εγγονή της. Ήθελε να πει να μην φτιάχνουμε κανένα άνδρα τα κορίτσια... Μπορεί ένα λαϊκό παραμύθι νάχει χίλια νοήματα. «Ο μύθος είχε στη χρονική διαδρομή, μια πολλαπλή ζωή, κάτι σαν αλληπάλληλους κύκλους μετεμψυχώσεων. Μια ζωή που πηγαίνει σχεδόν πέρα απ' την ίδια τη ζωή του, για ν' αποδειχθεί έτσι η αρχική ζωτική και σπουδαία σημασία του... μια άπειρη πολλαπλότητα των ερμηνειών και των μεταπλάσμων...» (σελ. 170).

Μια νεαρή Ιρλανδή φεμινίστρια μου 'λεγε κάποτε πως μαζί με τις άλλες της οργάνωσής της, μεγάλες και μικρές, ξαναγράψανε τα παραμύθια που υποβίβαζαν τις γυναίκες. Μήπως θα μοιάζανε με τα «Πολιτικώς ορθά»² και τα «Πολιτικώς ορθότερα»³ παραμύθια; Εκεί οι Κοκκίνοσκουφίτσες, οι Χιονάτες, οι Κοντορεβουθούληδες έχουν κατασκευαστεί με «οικολογικές» και «φεμινιστικές» προδιαγραφές. Τα παλιά παραμύθια, γράφει

στον Πρόλογο ο συγγραφέας τους, εξυπηρετούσαν τους σκοπούς τους να εδραιώσουν την πατριαρχία. Δεν μπορούμε, γράφει, να κατηγορούμε τους αδερφούς Γκριμ για την αναισθησία που επέδειξαν στο γυναικείο ζήτημα, τις μειοψηφικές κουλτούρες και το περιβάλλον.

Το ίδιο ισχύει και για την ψευτοευλαβική Κοπεγχάγη τον Χανς Κρίστιαν Αντερσεν, όπου κανείς δεν ασχολιόταν με τα αδιαμφισβήτητα δικαιώματα της γοργόνας. Έχουμε λοιπόν υποχρέωση να ξανασκεφτούμε τις κλασικές αυτές ιστορίες. ώστε να αντανκλούνε τη σημερινή πεφωτισμένη εποχή μας.

Τα παραμύθια θα τα σκεφτούμε και θα τα διηγηθούμε εμείς. Μπορούμε. Κάποτε οι γυναίκες γράφανε τα παραμύθια χωρίς μισογυνισμό και περιφρόνηση των ηρωίδων τους. Παλιά οι γυναίκες όχι μόνον διηγούνταν αλλά και ξαναγράφανε τα παραμύθια χωρίς την υποκρισία και το μισογυνισμό που περιέχουν⁴. Οι καιροί αλλάξανε, τα παραμύθια υπάρχουν πάντα πέρα από τις ερμηνείες τους, λαογραφικές, εθνολογικές, ψυχολογικές. Όμως τα γυναικεία πρόσωπα που περιέχουν είναι παλιά και ξεπερασμένα⁴. Εκφράζανε κάποτε την ιδεολογία. Δεν πιστεύω εκείνων που τα 'φτιαχναν. Δεν μπορούμε να μείνουμε σ' αυτά, στις κακές μητρίες και στις καλές βασανισμένες μητέρες, στις καλές και στις κακές νεράιδες, στους δράκους και στους πρίγκιπες. Πρέπει όλα που μας αφορούν εμάς και τα μικρά κορίτσια να τα βλέπουμε και να τα ερμηνεύουμε με τις αλλαγές που δεχτήκανε απ' το χρόνο. Αλλιώς κινδυνεύουμε να πιστέψουμε κι εμείς και τα μικρά κορίτσια που θα γίνουν νέες γυναίκες ότι τίποτα δεν άλλαξε.

1. Έλενα Τζανίνι Μπελοττι, «Από την πλευρά των κοριτσιών», Επδ. Βέργος, 1977, σελ. 112.

2. Τζέημς Φινν Γκάρνερ, «Πολιτικώς ορθά παραμύθια», Δίαιλος, 1995.

3. Τζέημς Φινν Γκάρνερ, «Πολιτικώς ορθότερα παραμύθια», Δίαιλος, 1995.

4. Contes de Charles Perrault, Suivie de Madame d'Aulnoy - Grund Paris 1981.

5. Aline de Doncker, «Les Bonnes Contes, font les bons amis», Chronique Feministe No 133.